

Recensie

Boudien de Vries, *Een stad vol lezers. Leescultuur in Haarlem 1850-1920*. Nijmegen: Vantilt, 2011. 512 p. ISBN: 978-94-6004065-8, €39,95.

Arentina Arendsen (1836-1915) is een onbekend gebleven bloemschilderes en leesfanaat uit Haarlem. Hoewel weinig bemiddeld, bezat ze een bescheiden collectie toneelstukken, boeken en tijdschriften. Om haar leeshonger te stillen, werd ze op 48-jarige leeftijd lid van het Leesmuseum in de stad, waar ze werk van Van Eeden, Zola, Emants en Potgieter las. Arendsen is een van de talloze Haarlemmers die Boudien de Vries een gezicht geeft in *Een stad vol lezers*. De auteur heeft de leescultuur in de periode 1850-1920 in kaart willen brengen en proberen te achterhalen wie er las, wat er gelezen werd en hoe men aan leesvoer kwam. Vanwege de noodzakelijke afbakening heeft De Vries voor de leescultuur van één stad gekozen: Haarlem. De onderzochte periode is enerzijds ingegeven door de beschikbaarheid van essentiële bronnen (vanaf 1850), anderzijds door de oprichting van de openbare bibliotheek in Haarlem (in 1922). Dit is een voor de hand liggend eindpunt, omdat boeken en tijdschriften vanaf dat moment voor de lezer veel toegankelijker werden. Het lezen was minder afhanke-

lijk van financiële of maatschappelijke factoren, want iedereen kon gratis lectuur lenen bij een door de overheid gesubsidieerde instantie.

Het resultaat van deze studie is een in alle opzichten bewonderenswaardig boek, dat een lacune vult in de Nederlandse cultuurgeschiedenis. Want als we te weten willen komen of en hoe politieke, filosofische of culturele denkbeelden in de hoofden van de mensen kwamen, en in hoeverre lezen een statusgebonden kwestie was, dan is een dergelijk onderzoek onmisbaar. Met dit boek hebben historici van allerlei aard een standaardwerk in handen; je zou je haast afvragen hoe we het al die tijd zonder hebben gesteld. De auteur belast de lezer niet met allerlei overwegingen van filosofische of theoretische aard, maar benadert het onderwerp feitelijk. Gegevens van onder meer boedelinventarissen, leenregisters, ledenadministraties en verkoopaantallen vormen de basis voor het verhaal. Al benoemt De Vries met grote regelmaat de beperkingen die dit soort onderzoek met zich mee brengt, toch overheerst bij de lezer van dit boek de bewondering voor het bijeenbrengen van deze duizelingwekkende hoeveelheid feitenmateriaal. Zo wordt het leesgedrag van Arendsen beschreven in de context van gedetail-

leerde informatie over haar inboedel (wat meubels, boeken en prenten, enkele tientjes aan contanten, met als uitschieter een paar zilveren theelepeltjes), haar sociale status als ongehuwde onderwijzeres en haar inkomen (vijfhonderd gulden), effecten en spaargelden.

Opsommingen van titels, huisraad en allerhande percentages en bedragen vervelen niet in dit boek. Het leest als een trein vanwege de anekdotes en persoonlijke verhalen zoals die van Arendsen, maar ook door de sprankelende stijl, met hier en daar een kwinkslag. Waar De Vries bijvoorbeeld stelt dat 'rijke mensen vaker veel boeken in huis hadden dan arme', voegt ze daar onmiddellijk aan toe dat iedereen zich dat natuurlijk ook zonder haar tabel wel had kunnen bedenken. Telkens is ze de lezer een stap voor met het stellen van vragen en het aanbrengen van nuanceringsen, en op speelse toon loodst ze de lezer door haar onderzoeksresultaten. Zo leert hij of zij het verschil tussen een gestratificeerde en een aselechte steekproef, en wordt uitgelegd hoe gegevens over inkomens verantwoord aan die van een leesbibliotheek moeten worden gekoppeld.

Vanaf microniveau bouwt De Vries het onderzoek op, waardoor in de delen twee en drie ook grotere groepen lezers tegelijk aan bod komen. Inkomen speelt bij die groepsvorming een rol, omdat een hoog bedrag aan lidmaatschapsgeld in de praktijk een 'doeltreffende manier was om minder beschaafde stadsgenoten buiten de deur te houden', schrijft De Vries over het vrij elitaire Haarlemse Leesmuseum. Ook religie vormde daarin een belangrijk aspect, daar protestanten en rooms-katholieken hun eigen verenigingen hadden waar specifieke lectuur

werd gelezen. Deze instituties krijgen een aparte behandeling. Waar het kan of moet, maakt De Vries het kader nog wat groter en worden Haarlemse verenigingen en leesmusea met die uit andere Nederlandse steden vergeleken.

De bronnen brengt de auteur in verband met alle denkbare andere factoren die van invloed zouden kunnen zijn op leesgedrag. Alfabetisering, vrije tijd, inkomen, levensverwachting, interieur, maatschappelijke status, onderwijs, politieke bewustwording, religie en demografische ontwikkelingen: door al deze facetten te benoemen en te beschrijven, overstijgt het werk het domein van de boekgeschiedenis en wordt het cultuurgeschiedenis. De conclusie is desondanks bescheiden, in lijn met de toon van het boek: gaandeweg veranderde Haarlem tussen 1850 en 1920 in een stad vol lezers. Kinderen van wie de ouders nog geen geld hadden gehad om boeken te kopen of te lenen, kregen door de stijging van de welvaart het lezen binnen handbereik. Er vond dus een geleidelijke 'leesrevolutie' plaats en De Vries maakt in diverse hoofdstukken aannemelijk dat haar onderzoeksresultaten gelden voor meerdere Nederlandse steden. *Een stad vol lezers* laat dus zien wie er las, wat er gelezen werd en waar men aan lectuur kon komen in de jaren van 1850 tot 1920. De illustraties begeleiden dat verhaal. Talloze prenten uit boeken en tijdschriften, foto's van leeslokalen en boekhandels, advertenties en portretten, ook van Arentina Arendsen, sieren dit formidabele boek.

•> JANNEKE WEIJERMARS is als postdoc onderzoeker verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen.